

ШЫН

Ниитилел-политиктиг солун

Солун 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

№ 104 (16409) ■ 2001 чылдың сентябрь 6, четверг ■ Ат салган шагы 17.40 ■ Садар өртээ 3 рубль.

Чугула интервью

МАЛ БАЖЫН ӨСТҮРЕР ДИЗЕ...

(Чугаа азырадыкчы хөөнче кирер сорулгалыг эвес, а деткимче акша дугайында)

Өчүнүк бүгү хевиринге кандыг-даа малдың баш санын өстүрер дизе, чылдың-на төрүүр малдан мыа-ла дйриг, кадык-шыпрак базар продукттулг чаш мал төлүн алтыр турар албан дээрзин Тыванын чурттагылары, ылаңгыя көдээ ишчилер, малчынар эки медереп биштер.

Сөөлгү чылдарда мал бажы кызырлып, төрүүр малдан чаш мал төлү алтыр кудулаан, малдың продукттулг чоруу чогуур денкилден башты турары көдээ ажал-агыг специалистерин база малчынары дүвүредип турар. Бо айтыр талазы-биле Тыва Республикада уксаа-жылдыг каттыжышкынының директору Чурунай Хирес-оолович ХЕРТЕК-биле ужуражып, аразыста чугааны кылып аргалыг болган бис. Ам оң чугаазының ыге сөзүн киирдим:

— Мында янзы-бүрү чылдаганы бар билингир. Ынчалза-даа эн-е кол чылдаганы — бүдүрүкчү малдарын баш санынын эвээжеп, оң шынарын кудулаанында, харын-даа төрөлдөшкө эдержилге чорутууну турарында дээрзин ам бо хунуң амыдыралыңдан хей-биле көрүп болур.

Ийе, харын, бо дугайында дыла-ла хей курал-сугааларда чугаалажып, сайгаржып база чогуур хемчеглерин алтыр азап турар бис. Харын-даа доктаал-саавырлар хүлээп алдынып, кылза чогуур хемчеглерин ажалдап кылзап, байларды алган бис. Ынчалза-даа ол хемчеглерин амышарлаа күөсеп, ботандылар үе келгирге өчкө көрдүгөн ашкар-херенкини чогууда ботанылга чок артып турары чагылт эвес.

Ийи кылчың нүүрүңде бо ажалды республикага башкарып орадыжып, шыдар шаавыс-биле хемчеглерин ажалды. Чогуур денкилдег ажал кылдындамды. Аарышкылыг айтыр — ажаландырышкын чедимче чок, шиптирлеттимей турар берген.

— Чурунай Хирес-оолович, мал бажын өстүрериниң, оң продукттулг чоруун эвээжертүүнүң кол эвээ, дөзү уксаажылдыг ажалының дөзүңүңүң хамааржыр болганда, бөгүңде ол ажалдыг ботта-шылкыныңа чүт салдыр чедирген. Ажы-биле чугаалаарга, 1980-90 чылдарда малдың тарып боозадылгы боода-даа, шээр-даа малга эртем өзүзү-биле чорутууну, оң практиктиг деткимчени ал турган болгай.

— Бистин бүдүрүлгеге эде тургузушкунуң салдыр чиди-биле дегени шы. Эсээр чугаалаарга, 1980-90

91-98 чылдарда база каталук бүдүрүлгө каттыжышкыны кожуунарың агар-бүдүрүлгө каттыжышкына-ры-биле “Керээли” ажал-даар ужурулг аларган. Ычан 1990-98 база 2000 чылдарга чедир республиканың мал ажал-агыг комплексиг селекция-уксаажылдыг план-ыг ажалдап турган. Ынчалза-даа ол комплексиг шаның күөсеттинер кандыг-даа барылдамы чок апарган. Азы өскөр чугаалаарга, федералдыг-даа, республикада-даа ажал-андырышкын айтырлары шиптирлеттиместез.

Чүгө федералдыг дотация (немеде төлөк) бичилеп көөп турган. Ону харын-даа уксааг ажал-агылар дорту-биле яамы дамчыштыр ап турган болгай. Бистин биле “керээли” ажалдаар ажал-агылар эвээжеп, харын-даа чок апарган. Чүгө дие малдың тарып-боозадылгы бүдүрүлгелерге харын-даа “чарылда-дыг” деп “меге” минижикши тыгылган. Дорту-биле чугаалаар, бүдүрүлгелер карыт-талыг болган бистин-биле демин ажалдаар барымдааы чок. Дыка хейү бисте моон мурнуңда-ла өрелг.

— Ажыг үеде канчаар ажалдап турар силер. Кыдымдан алганга немеде кылчып ажалдан алгандар-за-даа, ажалдангышкыны талазы-биле деткимче чокта, силерниң ажалдан дөзүңүң кайны көстүрү?

— Ажыг үеде бистер чүгө телеаирлиг ажалдар чорудар бис, а күрүңден ашкар-тогерик көрдүмөй турар. Эске региондарда болза республика бюджетинден ажал-андырышкын көрдүңүр турар болгай. Оларда ыңчанаш деткимче бар.

1998 чылдан эгелеп бо хүнгерге чедир “Күрүңниң” федералдыг унитарлыг уксаажылдыг бүдүрүлгези “Тыва” деп бүдүрүлгө бооп, коммерциалыг байдалда ажалдап турар бис. Чеже-даа “Федералдыг өңү” база “Күрүң” болуусу-даа, бистерде федералдыг-даа, тус-даа черниң ажаландырышкыны чорбай турар. Айтырары тургузуп мага ханган бис.

Ол ышкаш кылдымдан ажал ажалдап алтырнып барылдаары эвээжээн. Харын-даа бо сөөлүг ийи чылда Емсей-де көвүртүүң септелгениң салдары-биле бистин бүдүрүлгениң ажалдап, амыдыраары нарындыан. Төптен дескиндиг бистин бүдүрүлгеге чедир ажалдаар дизе, эртенниң-не чалгыс талазыңче 35 км. эртер. Дүштеки чөм чокта, ажалче баарда, кээрде 70 ажык км. хунуң-не эртер ужурулг. Ынчанаш бо хүнерде бистин карытталыг бүдүрүлгөсүң күрүңниң дет-

кимчези чокта, мындыг байдалда ажалдаар берге бооп турар.

— Малга тарып-боозадылгы чорударыңа херек чүдүлгө, кадрлар болган машина-техника база дерг-херекселдер-биле хандырылгачар кандыгы? Чөп-ле ыңчанш моон сонгаар канчаар ажалдаар сорулгалыг салгы турар силер, Чурунай Хирес-оолович?

— Херек кырында бистин бүдүрүлгеге ажалдап болурун, бүгү арга-шынжың бар. Бирезде, эртем-билигилг специалистер четгир; ийде, машина-техникастың байдалы чүгээр; үште, бүдүрүлгениң дерг-херекселдери ам-даа сандарал-баксыраваан; дөртте, коллективте ажалдап болурун бүгү сорулгал-күөсеттер бар. Мындыг берге байдал турза-даа, ам бо хүнгерге чедир бистин чалгыс-даа специализис бүдүрүлгезиң катташ чорбаан. Ажалдаар тура-сорукуң уус.

Коллектив бүдүрүлгени бо берге байдалдан үштүр дээш чалдык ажалдарың кылчып чоруткан. Чүкээжээ, республиканың хей ажал-агы-ыңа уксаажылдыг-селек-ция болган, тарып-боозадыл-галыг ажалдарың катал тургу-зар сорулгалыг инвестиция ажаландырылгы хевириниң проектини, бизнес-планы ажалдап кылган. Амгы үеде хылаңдаа чоруу турар.

Базал ышкаш эге идиитиг ажаландырышкыны айтыр шиптирлээр-биле Чазактан дөзү эгидилгелг чээли, 200 мун рубль дөзүн Чазак доктаалының телеви-лелин белеткээш киирген бис. Ону Президент — Чазак Баштыңы, Көдээ ажал-агыг яамызы деткип турар, а республиканың Экономика бо-гаш Саң-хөө яамызы мындыг ажаландырышкын көрдүмөй мезин дээш, деткимче берейн турары хомудангы. Мал ажал-агылыг республикага малга өзүңде чедир алтырнып арга-хевирлерин ажалан-дырып деткимче чүө болза, чүңү деткирп ужурулгү?

Малга тарып-боозадылгы чорудары-биле херек чүдүл-дер: хейлиг азот, бүдүрүкчү малдарың доңурган үрелерин, янзы-бүрү өскө-даа дерг-херекселдерин садып алтырнып талазы-биле бижик-мел дугуржулга Хакас рес-публиканың уксаажылдыг чери-биле чарыдган.

Мал садып алыр чээли ажаландырышкыңа 1998 чылдың өрөзи 947 мун акшаны Россияның уксаажылдыг каттыжышкыныңче эгиде-риниң хемчеглерин ал, дуза кадарын дөзүн чагаа-бижикти Президентиниң адыңче киирген бис. Өрө эгидишкен таварыңа, Россияның ук-саажылдыг каттыжышкыны бистин республикага 4 млн. мал садып алыр чээли акшаны бээр көрдүңүр. Ол ышкаш улут өрелг ажал-агылыгын

Республиканың Арбитраж судуңче херези көөрү-биле киирген чүө.

Базал ышкаш Россияның федералдыг бюджетинден 2002 чылда уксаажыл ажал-агылар дээш дотация алза чогуур 6 бүдүрүлгениң херек документтерин белеткөп чоруткан. Оон аңгыда 2000-2003 чылдарга чедир чорутса чогуур уксаажылдыг-селек-ция ажалдарыңа чорудар кол хемчеглер ажалдап кылдын-ган.

Ажаландырышкыны шыңзыр талазы-биле тү-нелди дарый көргүзэ бээр бис. Байдалдарың бүгү аналг, санаагылар Көдээ ажал-агыг яамызында бистин бүдүрүлгеге четгир-биле бар. Ол ышкаш бистер рынок экономикаың үзүңде дедир азырадыкчы хөөнче кирер сорулга салбайн тур бис. Чүгө деткимче акша дугайында чугаа чоруу турар.

— Интервью бергендер дээш, четтеринде, Чурунай Хирес-оолович. Силерниң ажал-андырышкының күөдөм.

Интервью Чукисмаа МОНУШ белеткээш. ЧУРУТА: Ч. Х. Хертек, Тыва уксаажылдыг катты-жышкынының директору. ВАСИЛИЙ БАЛЧЫН-ООЛ-ДУҢ тырттагач чоруу.

ТР-ниң Чазакта АМЫДЫРАЛЧЫ АЙТЫРЫГЛАР

Тыва Республиканың Чазак ээлчеглиг хуралы сентябрь 4-те болуп эрткен. Аңаа республика үжүр-дузалыг 24 айтырыгны сайгарып чугаалашкан.

Республиканың яамлар, ведомстволар болган коми-теттериниң удуртукчалары-ның киржигези-биле болган хуралды Тыва Республиканың Чазак бичиги орадакчызы В. М. Оон башкарып эрттир-ген. Укхуралга Тыва Респуб-ликада Чазак хүтээп алды-ган доктаалдарын херек кы-рында амыдырла боттаанды-лары-биле деңизтүрлөп тур-гаш, сайгарып чугаалашкан.

ТАР-ның 80 чалыңга турас-кааткан байырлал хүнерин-де садып-экономикаг, эртем-техникаг болган культура талазы-биле калы ажалдык-ла дугайында Тыва Респуб-ликада Чазак ээлчеглиг аразында ал салдымган кол дугуржулгаларың күөсөлдө-лерин херек кырында чорудар деп ол хуралга чалгыс үн-биле бадылаан, хүтээп алган.

Чүкээ: ал салдымган ду-гуржулга өзүңаар Бурят Рес-публикада Тыва хөдээ ажал-агыг техникаларын, аш-чөм калыптарын, азырал мал кештерин, уксаалыг мал-дарын, бедик сорттуг арбай үрелгени, чылдылгы систе-маларыңа болган бажык ажаллаар электри херексел-дери чорудуп бээр болган. Оон аңгыда эртем болган культура талазы-биле өө-редиле олуттары болган тус-кай эртемниң дөзүн билиң бедилги алыр-биле чыгел-диге бюджет олуттарың база чугаалажып алган. Кожамыс Алтай Республиканың ду-гуржулга база онзагай. Олар бис-биле культура талазы-биле эртем солтулганың аңгыда, Тываның малын Кош-Агачтын эт комбинатыңа хүлээп алыр. Ол ышкаш 2004 чылга чедир Хакасияга — Кызыл-Хай — Кош-Агач оруу-турунуга киржир болган.

А Красноярск крайның чалгызы дугуржулга өзүңаар бистин республикага Са-ян-Шушенск суг шыжамыр-таварыштыр суг оруун ажы-лаарың аргаларын кылчп чорудар. Оон аңгыда Крас-ноярск крайның биохимиктиг заводу Кызыл хоорайның ко-стлан бүдүрүлгө шөлдөргө тус черниң таразы-биле этилди спирт бүдүрерин база дугуржулгада кир бижээн. Республиканың чурттакчы чоңуга дугуржулгаларда кир бижиттинген чүдүлгө ажалчын олут-даа тып алы-рыңа болган никитиз-биле экономикаың инфраструк-туралыг хөдүдөргө улут ро-лунд дээрси билдингир.

“Тыва Республиканың эм-нелелеринге болган чурт-такчы чоңуга чыгелдиг кезээңге эм-тад, эмнелге херекселдерин садып алыр-ын организастаар” деп докта-алды элээн сайгарып база хү-лээп алган. Чөк өртөккө шы-нары бедик эм-таңны садып алыр ведомстволар аразы-нда тургустунган комиссия конкурс өзүңаар чорудар. Чүгө дие сөөлгү үеде республи-каның хоорай, суурларында аптекаларда, эмнелгелерде шынары богай эмвер хей болуп турар. Оң чылдагыны — чигинич эм-таң саары-чалырың кевүдеп турарын-да, Ынчанаш эм-таң болган медицина херекселдерин садып алыр төңүдери чу-гула деп комиссия шиптир-лээ.

2001 чылда адистиг ин-вестиция программасы өзүңаар федералдыг бюджеттен кел-ген акша-херектиңи Кызыл хоорайның кулаа дыңна-вас урууларның дузалал шпо-линерат тудууга болган республиканың халдырылг аарылар эмнелгениң туду-уга ажаллаар чалгыс үн-биле лөгөөш, хүтээп алган. Ол ышкаш Кызыл хоорайда

кырганың бажыг-интер-надың немерде тудуун кылчп чорударын бо чылың уламчылалар чугаалашкан, база-ла хүтээп алган.

Тыва Республиканың саң-хөө болган экономика яамы-ларыңа адистиг инвестиция программасы өзүңаар келген федералдыг бюджет акша-хө-рөтүң (214,7 мун рубльди) Тыва Республиканың Чазак-ның инвестиция тудут Эр-гелелгиче, Кызыл хоорайда кү-рүңниң унитарлыг бүдүрүл-гези “Коңигер фабриказын-че” чорударың дааскан, ол доктаалды база хүтээп алган.

Республиканың кожуу-нарыңа көдээ ажал-агыгн сайырадырыңа ажалыг бооп болур “Малчы”, “Эй-лп-Хем”, “Бай-Тал”, “Чодураа”, “Мөгөн-Бүрен”, “Ак-Бедик”, “Өдүг” ажал-агыларын күрүңниң унитарлыг бүдү-рүлгелери кылдыр эде тур-гарыш дугайында айтыр-гын хурадың киржикчилери чүдүлгөүң көргөш, амды-зыңда чедир ажалдыгыңа дээш хүтээп албаан. Рес-публиканың кай кожуунарыңа ыңдыг чараш аттарлыг бүдү-рүлгелер барын чалдык удур-тукчулар безиң билиш шы-да-ваан.

Тыва Республиканың Пре-зидентизи — Чазак Баштыңы Ш. Д. Ооржактың Чөөн-Хем-чик кожууга ажал-агыгын сургакчылашкының үзүң-де тус черниң чурттакчы-ларың дөзүн өзүңаар сен-тябрь айда Тыва Республи-каның Чазак хуннерин Чөөн-Хемчик кожуунуң Баян-Тала сумузуңа эрти-рерин чугаалашкан, ук док-таалды хүтээп алган. Аңаа ха-маарыштыр ажалчын болукту тургускаан.

Хурадың хүн чурумунда кирген айтырлары сайга-ры чугаалашкан чогуур док-таалдарың хүтээп алган. Игорь ДАМДАК.

ХООЙЛУЛАРГА АТ САЛГАН

Сентябрь 4-те Тыва Республиканың Президентизи Ш. Д. Ооржак Тыва Рес-публиканың Конституцияының 106 чүүлүн удуртулга болдурган, сонгулдарың беш хойлузунга ат салган болган чоңа чарлап, дыңнадыры-биле чоруткан.

Республиканың дээди албан-дужаалдыг кижизиктиң ат салгы документтерин аразында Тыва Респуб-ликаны “Тыва Республиканың Чазак Даргазының сонгул-дарының дугайында”, “Тыва

Республиканың Улут Хуралы-ның Төзөлгөчлөр Палата-зының депутаттарың сон-гулдарының дугайында”, “Тыва Республиканың Улут Хуралының Хойлуудулга Палатазының депутаттары-

ның сонгулдарының дуга-йында”, “Тыва Республикага тус чер бот-башкарылганың сонгулдарың албан-ду-жаалдыг кижилериниң сон-гулдарының дугайында”, “Тыва Республикага тус чер бот-башкарылганың төлө-лөгө органдарының сонгул-дарының дугайында” хой-лулар бар.

Ат салган хойлулар олар-ны албан өзү-биле парлаан хүндө эгелчү күштү болур. Василий КРИВИК.

Тыва Республиканың Чазак Баштыңының орадакчызың албан-хүлээлгезин күөсөдир дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ПРЕЗИДЕНТИНИҢ ЧАРЛЫ

Тыва Республиканың Чазак Баш-тыңының орадакчызың албан-хүлээлгезин күөсөдир биле Тыва Рес-публиканың Никити болган профессионал //редитер сайды Петр Александрович

МОРОВУТУ томулар. Тыва Республиканың Президентизи Ш. ООРЖАК. Кызыл хоорай 2001 чылдың сентябрь 4 № 1002

Күрүне Думазының сонгулдарыңа уткуштур

ПАРЛААР ХҮННЕРИН ТОДАРАТКАН

“Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күр-не Думазының депутаттары-ның сонгулдарының дуга-йында” федералдыг Хойлу-езууга Тываның чалгыс ма-даттыг №27 сонгулда округ-ун талазы-биле Россия Фе-дерациязының федералдыг Хуралының Күрне Думазы-ның үшкү чалгыс депута-дыңа бүртүктөккен кандида-тарын республика солунга-рыңа халас агитация мате-риалдарын парладырынып, телевидение, радиога халас агитация материалдарын да-мчыдарың хуннерин тода-ралдыр дугаар тыртары (же-ребенка) доозулган.

“Шың” болган “Тувинская правда” солунга халас агитация материалдарын пар-лаар хуннерин тодаралдыр талазы-биле кандидатка бүртү-кеткен кандидаттарның ду-гаар тыртары сентябрь 4-те Парлаат бажыңыңа болуп эрткен. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязың даргазының орадакчызы Л. М.

Якушина болган политиктиг партияларын, шиптөшкүн-нерин, хей-ниги организа-цияларын төлөлекчилери, журналистер аңаа олурдушкан. Бүртүктөккен депутатка Хойлууда айтканың өзүңаар “Шың” солунга 960 олуту азы бижик кагар машинага ийи интервалдыг парлаан 16 арлы материалды халаса парладыр эртелг. Депутаттың канди-даты дугаар тырткан үдү-нелде дараазында айткан хүнгерде олар агитация мате-риалдарын “Шың” солунга ха-лас парладырып доктааткан.

Норбу Виктор Яковлевич — сентябрь 11, 28, октябрь 11-н хуннеринде; Калкин Александр Юрье-вич — сентябрь 18, 29, октябрь 6-н хуннеринде; Ондар Чыгыш Чымыш-Доржуевич — сентябрь 8, 18, 20-н хуннеринде; Монгуш Сергей Саян-Белекович — сентябрь 13, октябрь 2, 9-н хуннеринде. Дугаар тыртары доозулган сонда депутатка кандида-тарга халас болган өртөктиг материалдарын солунга үөр хуусаа үн хонук четтээде эрте кооперин дөзөш.

материалдар парладырың кандидаттар база тырткан. Өртөктиг материалдың хөм-чези халас материалдан ийи катал хей болурун федерал-дыг хойлууда айткан. Оон көвүдөдип болбас. Тырткан дугаар өзүңаар депутатка кандидаттар дараазында хү-нгерде өртөктиг материал-дарын солунга парладыр.

Норбу Виктор Яковлевич — сентябрь 11, 28, октябрь 11-н хуннеринде; Калкин Александр Юрье-вич — сентябрь 18, 29, октябрь 6-н хуннеринде; Ондар Чыгыш Чымыш-Доржуевич — сентябрь 8, 18, 20-н хуннеринде; Монгуш Сергей Саян-Белекович — сентябрь 13, октябрь 2, 9-н хуннеринде. Дугаар тыртары доозулган сонда депутатка кандида-тарга халас болган өртөктиг материалдарын солунга үөр хуусаа үн хонук четтээде эрте кооперин дөзөш.

Сөөлгү шакта

• Израильдин премьер-министри Ариэль Шарон Москвага чедип келгеш, Россияның Президентизи В. Путин, Чазак Даргазы М. Касьянов, федерация Чө-вүлелиниң Федералдыг Ху-ралының болган Күрүне Думазының удуртукчулары Е. Строев, Г. Селезнев база даштыкы херектер сайды И. Иванов олар-биле ужу-рашкан. Оң келген сорул-газы — израиль-палестин чөрүлгөзлөрүн шиптир-лээрине Россияның ту-ружун билип алыр болган терроризм-биле демисел айтырыш. Маңаа холбаш-тыр В. Путин мыңча дээ: “Чүңү-лаа мурнуңа шаан-

дагы бистин Ада-чуртчу-ларым Израильде хейү-биле чурттап турарыңче сагыш салып турар бис, терроризм-биле демиселги күштелдирери дээш Россия туржуп турар, а израиль-палестин айттырың тайбың шиптирлээр херек”.

• Президент В. Путин Мол-давияның президентизи Владимир Воронин-биле ужурашкан. В. Воронин ол чурттуг, президентизинге ыңдыг-ла үө эвөстө сон-гуткан-даа болза, кезек үе ийгинде моон-биле үш удаа кезиң-сурары ол Ийи чуртун экономикаг харылзаа айтырлыгын удуртукчу-лар чугаалашкан.

• Италияны даштыкы хө-ректер сайды Ренато Руд-жеро Москвага аалдап кел-геш, РФ-тин даштыкы хөректер сайды И. Иванов-биле чугаалашкан.

• Баренцөво далайда сугда дүшкен суг адааның “Курск” хөмезин далайды канчаар уштурун көргүзүп, таныштырар делегейиң парлаалга төвүн Мурман-скиде ажалган. Ында амгы үеде 10 чурттан 1100 ажыг журналистер чыгыш кел-ген ажалдап турар. Хөмөни уштуру-биле баштайгы кезеңн одура кезип эгелзэн. Ону суг адаандан телеви-денне дамчыштыр көргүс-көн. Баштайгы кезекте чазылбаан ракета чок дээрзин улут дужаалдыг генерал дыңнаткан. • Чечен Республикага ка-

тап тургузушкун ажал-дарын харылап турар улут дужаалдыг дүжүмөт Вла-димир Елагин Грозныйда чөдө берген. Катал тургу-зушкун ажалдары калба-рып турза-даа, террорис-терниң үрөгдекчи хөдө-лишкенинери улут хора-каража чедирип турарыңа ол хомудан.

• Делегейде № 1 терро-рист Хаттабтың чагыын өзүңаар Махачкалага кыл-ган чазылдырышкының түнелгиде, 18 киж илгөн, 60 киж багыланганын номчукулур биш. Ындыг үлүгдиг Буйнакскиге база болган. Бо үлүгдиглерни кылган 6 террорист иде-гетти судтап турар. Оң түнелги элек.

• Израиль шериг хөп кедип алгаш, өлүрүңге

белеткенген палестин комиссияда Иерусалимниң хей кижикчи кудумчузунга келгеш, чазылдырышкын кылган. Террористтер че-рдаа артаан, 13 киж багы-ланган.

• Белоруссияда прези-дент сонгулдары шиптир-лиг үө-чадасын эгелзэн. Көлир дыштаныр хүнде болуп ол сонгулдарың бүдүрүлгө янзы-бүрү по-литиктиг күштериниң ара-зында изилтөөлүшкүн дй-мирен турар. “Чүвениң шы-нын билгесеп тур бис!” — деп, кылгылыг чыксаал дүн Минскиге эрткен. Хуусаа бетинде бадылаашкынар эгелзэн.

(АГЕНТИЛЕР МЕДЭЗЛЕРИНДЕН).

БЕРГЕЛЕР ТУРЗА-ДАА...

Айтырыгларга харьпын
Чынгисмаа Монгуш
белеткээ.

Сүт-Хөл кожуун 60 харлаар

“СҮТ-ХӨЛҮМНҮҮНҮҮН ОҢЛУ МЕН...”

Кандыг-даа кыжыларга оң төрөөн чери, турту дег үнелги, эрчим түвө кайда боор. Шынал-ла, кыжы мрак-узак төрөө үр үдө чорукшанда, бир-ле дугаарында чоок кыжыларга, ескен-төрөөн туртун сактыр боор түвө.

Шаанда Тывага “Токуну көрбөз кижик Тываны көрбөз” диктор. Шынал-ла, Току — кайгачылык чараш булундун бирээ. А Тыва — делегейде эн-не чараш черлерин бирээ. Ычангаш Тыванын агаар-бойдузу, чериң кыры, арга-арыгы, мөңгү суу дег ары сулут кеңири, мөңгү баштыг тайгалары аяк-чорукчуларын согуур-гады берген.

Сөөлү чыдарда даштык чурттардан аяк-чорукчулар бистид Тывага кыла улга-дараа кээп турар аагар-таарыгы энес. Кеди-келе барып Тыва Швейцария мпаша турмузунан озагай тау апарыгына чыгып чок.

Ам оң база бир каас, чараш чери Сүт-Хөл кожуунуң озагай бойдузунуң дугайында каш сес. Кожуунуң деңизинин Тывада бар улут тайгалар — Хер-Тайга,

Кызыл-Тайга, Бора-Тайга каастап турар.

Кайгамчыктыг чараш, чурумалдыг Ишкун кеңери база-ла мыда. Ишкунер ишти коргунчт чалым хайларлыг. Отте олурган улус өг дүңдүүн-де чалымнарда ояттал чораан хой, өшкүнү көрүп олурар боор түвө.

Ишкунериниң иштин куду дааш-ишкунериниң, балык-биле байлак Ишкун кеңери Сүт-Хөл кожуунуң деңизинин улам каастаан. Кожуунуң согуу талазында херээ делгем Кызыл-Тайга согуу чүктөн шургуу келген соок хаттарын дуглап алгаш, дагына дег чараш Сүт-Хөлүн кавайлааш-тың, ооргалында чүктөп алган олурган-даа дег. Кожуунуң согуу-барым талазында чөлөш мпаша чөкөк үгөн, каас, чараш кеңер Чечектиг биле Хөлүктүгүт бар. Ол ус-шерлер, музактыларын, малчыларын тургу чораан. Барып талазында маңаар,

челер аштарын чурту “Ман-Чүрек”, “Кожуун” “Көшкес” деп чараш чер бар.

Сүт-Хөлдүң тайга-таңдылары, эсим-аргалары — аң-мен ораны, а кеңер, хөлдери балык-биле байлак, ажалы, шынаалары, шөлдери хей азырал малдын, арбын дүңдүтүп ораны. Кожуунуң барып талазында ады, сураа алган Алдан-Маадырларын турлаа Кара-Дага Ору-Шөл бар. Оларын төөгүзүн чон билер.

Кожуунуң чону кодан сымас мал-маңаары естүрүп, далай дег чалгып чыдар, хоор-сарыг арбай тарааны естүрүп чорур, ажал-агыга ынак, уй-гу-чылды чок чон-ла болгай. Оң дугайында композитор Мерген-Херелдиг “Ава Тыва, Курай, Курай” деп, ырызын чугаалаарга-ла четчир.

Сүт-Хөл — дарлаага удур деңизге бир-ле дугаар көдүрүп үгөн “Алдан-Дургунар” чурту. База олмышаш оон ат-суралгыг даш көдүрүкчүлери: Ишкун чуртун Ондар Шойдан (көдүргөн дажы 424 кг), Сүт-Хөлден Донгак Дары-жык 280 кг, Сталин Сарыг-оол (көдүрүп чораан дажы Теве-

Хайда), Күжүгет Араптан, Ондар Колур-оол, Ондар Кошкар-оол, сурагылгы мөгелер Сарыг-оол Семис-оол, Ооржак Даныл болгаш еске-даа бистид аравыста чурттап чорур хоочунуар Куулар Даржаа, Күжүгет Сын-оол болгаш республика начыны, сурагылгы мөгелер Ондар Сюр-оол база амгы үдө 10 дакпыр Наадым чемпиону, чаан мөгелер Монгуш Аяс база-ла Сүт-Хөл уктур.

Сүт-Хөл кожуунундан кандыг ат-агарлыг башкалар, эмчелер, чогаалчылар, эртемденер, тускай эртемчилер, күрүне албан черлеринде улут мөгөжилдик удуртукчулар, күш-ажалдыг хоочуннары, малчылар, тудукчулар үймөз дээр. Кожуунуң ыңдыг алдарлыг солдар, кыстарының чизе-даңызы кожуун баштаар черинде бар-ла боор деп кидегиди.

Мен кара чажымдан тура Кызыл-Тайганың кыжын кара чыдар мээстеринге идиктерим дагааламаш, ичкөөм-ни чүктөп алгаш, кодан хоюм сүрүп алгаш, кадарчылап өзүп келген Сүт-Хөлүмнүң оңлу-дур мен.

Ычангаш юбилейн тавагыгар ескен черим Сүт-Хөл, Кызыл-Тайга дугайында каш оодуругларын бараалгаттым:

Калган байжы аткаар дырап алган-даа дег Калбак арга аар ийиш шыла берген.

Дагына дег, тоолда кирген чараш хөлүн Кавайлааштын ооргалында чүктөн-даа дег.

Алдын, мөңгүн азы-бүрү эртенезин Алтаралап, шыжап алгаш чыткан-даа дег,

Эдээн дургаар аржаал султар агып чыдар сепки, херээ делгем Экти берик, херээ делгем Кызыл-Тайгам.

Кайгамчыктыг чараш чуртум, Сүт-Хөлүмнү, Катап-катап эргип, кезип чоруксаам кээр.

Эркин дургаар чечек шыккан кеңеринге өдүрөк дег ашты, шыкып турускаар мен.

Седен-оол ОНДАР, күш-ажалдыг хоочуу, КЫЗЫЛ-ТАЙГАГА КА-ХОМ СУР.

Делегейге — саг дүжүдү САДЧЫ ӨГ-БҮЛЕ

Чеди-Хөл кожуунда Элегес сумуңуң арат (тараачын) ажал-агылгы Сергей Бакумунуң өг-бүлөсү 1993 чылдан бээр сад естүрерин менеп эгелээ. Төрөл бөлүктүгү естүргөн чыжырганазы 1998 чылдан бээр дүжүдү берип эгелээ.

Кызылдың төп рыногуңуң дужунда кат-чимис садып алыкчыларының аразында чөмөжик амаа каттан барык ийи катал улут чыжыргана эезинге 60 чылдың сентябрь 4-те ужураштым.

— Элегестик-дир — деп, сайгарлыкчы менеп эгелээ хары-лады.

Мээң-биле таныжып алык-саарын чугулаа албады. “Ажы чок боор” — диди.

Чыжыргана урган сава-ларның ишкери дөрт-беш

хумуң хире. Сактырга, чоок-кавы хүрээлел догандыг чыжыргана-биле бүртөгүтүң-зиг. Эске каттардан чыды бир тускай, дуй басып думчукка кээп турду. Күш-ажалының түнели ол хире бедик са-чыны “Шын” солугаа дел-геретпейн баар арга менде чок болган. Садыгжының сөскө ажык-чарлыг эезин хүдүткел-биле билимзе-даа, кыска чугааны мун чоруттум.

Тыва херээжен кижик ка-лын кыдат “улут хана” туда

бээр ийик. Ажыл-иштиң өй-тавыңче ажык-чарың ол бо удаада саазыңга демдегел берди. “Чеди-Хөл, Элегестик Сарыг-Алаакта арат ажыл-агый. Чыжыргана 1993 чылда тараан, чыжыргана чөмөжик 98 чылдан бээр берип эгелээ”. Херээжен кижик өөңү эезиниң ат-башы долузу-биле бижээш, уруг-ларынң наам-харын сан-биле демдегел кагды. Улут огу 27 харлыг чорду, артканнары элээди назын иштиңде.

— Чыжыргана ажаап, естүрүп турар кол кижик — улут огу — деп, ажык-чарга шала тыртып сайгарлыкчы менеп чугаалады.

Аратчор ОКСУР.

ДЕЛЕГЕЙГЕ ЧҮҮ ТУРБАС ДЭЭР

Камгалакчылар чок губернатор

Нижний Новгородтун гу-бернаторун камгалап турган командант ротазыңды 4 ша-даалары узуң шөлөзүн алган-нар. Чоокта чаа Нижний Нов-городтун губернаторуна сонгуктан Геннадий Ходяков моон мурунда ажаллап тур-ган Немцовтун, Склиаровтун “салгалында” шуут ойталаан.

— Шыңгызы-биле ойталап тур мен. 4 камгалакчы, 3 чолаачыны база бир үдөп чо-руур машинаны тударының ертээ дыка улут-дур. Орта чон таарышмай турар. Партия-ның обком бирги секретары-на, облукком даргала-рынга камгалакчылар тур-баан-ла болгай. Оон чүд-да болбаан. Психика талазы-биле тургум эвес кижилер бар-ла харын, олардан чылап чорур ужурул. Даштанар хүнерде өг-бүлө-биле хоорайга агаарлап чорур-дур мен — деп, массалык информация чөмөжиктеринин ажалдакчы-ларынга чугаалаан.

Чалгыс еврей, артында баянист

Алдарлыг чогаалчы Алек-сандр Солженцын еврейлер дугайында мыңаар чугаалаан: “Шынал-ла, ол напының тө-лөүлери салым-чаааның, утааның болгаш каяр. Эр-темденерин, алаптың атом талазы-биле, композитор-ларын, шүлүктүлүкчүлери а-зында делегей деңизинде еврейлер көвей. Александр Алексинич соонда шууту алдарлыг шыдаарачылар — еврейлер. АКШ-тың капита-лыңды 80 хуузу оларның холунда турар турар.

Чүте еврейлерге чон ынак эезиле? Чүте дээрге олар чир-хлевия холу-биле ажаллап албас, а угааны, каяр арга-биле ажаллап ал турар. Мен нерле алдарлыг кат эзилди-риктиң, тракторист, комбай-нер еврейни сагынам-тыр мен. Бистин совхозка 1800 ажалчыннар ажаллап турган, оларның аразында чалгыс ев-рей турган, ол артында клуб-туд баянист. Сталин үезинде политиктиг репрессияга тава-рышканың лагерь началь-теринге 20 еврейлер ажаллап турган. Оларның ат-фамилиязын билер мен — дээ.

Азовту сонуурган эгелээ

Бо чылдың апрель-июнь айларда бүтү делегейге бил-дингир норвег эртемден, далайкы Тур Хейердал Ростов областың Азов хоорайга чо-раан. Болдунуң үезинде ол Кон-Тики сал-биле памиру хеме “РА”-биле Атлант океанын кежир эжидирип, аян-чорукту кылган далайкы болгай.

Бо удаада Россияга аян-чорук кылгып чораан кол чылдаганы Азов далайкы кызыгаарында төөгүнүң тур-раскаалдыг баямдарына археологтук казылышкына-ры чорудуру көрдүңү турар. Бистин таламстан экспеди-цияга Москваның болгаш Ростовтун күрүне универси-теттеринин эртемденнери база студенттери юржир.

Тур Хейердал экспеди-циясында Даникың Норве-гияның болгаш Швейцария

эртемденнери киржип турар. Оларның кол сорулгазы — бистин эрамыстың 1-ги түс чылында буруну аймак-сөөк кижилерин баштын Россияга чурттап турган деп чүд-дү баштыкары болуп деп, эр-темденер чугаалап турар.

Шангалды тургускан

АКШ-тың айыл чок чо-руктун федералдыг албаны Украинадан деңип келген Николай Солтысовтун дилеп тургаш, тыккан. Ол чуртундан деңип үерде, болдунуң алды төрөлдери, божуур кадайын, үш харыг олун өлүргөн, чо-рупкан. Оң машиназынга чыткан чагаанын чазып ном-чуурга: “Олар мээң дугайында хей түвө чугаалап турган, ычангаш оларын өлүргөн мен” — деп бижип турар.

Херек кырында Солтысов рэкети болуп, Украинаның Сакраменто общиназында хей түнүгү акааны үтөп алы-рынга киржкен болуп турар. Украинаның Тернопольга болгаш АКШ-ка-даа чурттап тургаш, деңдир дерзин кижик дээрзин оң өг-бүлөсинин кежикчилери чугаалап турар. Ол бүгүн өөренип көргөш, АКШ-тың федералдыг айыл чок чорук албаны Солты-совтун, эрге-хоолуу органа-рында деңип турар. Амери-каның 10 дерзин херектээ-неринин сагына киирип, оң “бачы” дээш 130 муң доллар шангалды тургускан турган.

Меге эмнер көвүдээ

РФ-тиң Калды камгалап аамызының бирш тур ме-дээзи-биле алырга, сөөлү 4 чылда он кылдыр өттүдүр кылган меге эмнер 10 катал көвүдээ. Ол эмериниң 60 ху-зу Россияда буудуру үшүрүп турар. Өттүдүр кылган эм-нерге антибиотиктер болгаш гормоннуң эмнер колдунда хамааржы турар.

Бисте эм аймаан хынаар күрүнең сертификация системасы болгаш эмнел-шары хынаар контроль ор-ганнары бар-ла болгай. РФ-тиң ИХА-ның экономика-тиг ком-херектер иктээр эргеле-ли бо чылдың май-июнь айлар-да меге эмнерни хынаар тала-зы-биле улут ажылды чорут-кан. Каян журналистер юристерден “меге эмнел, шын эмден каячар ылап бил-ип алгыр” деп айттырга, “ка-чаар-даа ылап шыдаас си-лер” деп харылаан. Орта тус-кай шыгичил ажылы херек. Каян бистер аткедана анти-биотик садып ал тургаш, он хынадырының дугайында кан-ды-даа иделеп турбас дээрзи ол кымга-даа билдингир апарган.

Волоград эрги адын алыр бе?

Сталинград ааңтаа Ти-лелениң 60 чылын байыр-лаарының хемчеглеринин планында 1 муң рубль көр-дүп турар. Ол дугайында Волоград областың губерна-тору, Тилелениң 60 чылын байырлаар оргкомитеттиң даргазы Николай Максиктиң демдегелээ. Турскаалдарын, деңизсеринин культу-та-е-дүгү черлерин чаргыт кылы-ры, Сталинград фондусуна киржикчилеринин материал-ды дуза көргүзери көрдүңү турар.

Сергей ХЕРТЕК белеткээ.

МАЛДЫГ АНЫЯКТАР НЕМЕШСИН

Сөөлү үдө чер-черлерде хуу ажык-агынын шуудайын тудуң чорур анык өг-бүлөлериниң саны көсүндө турары озагай. Оларын бирээзинге Сүт-Хөл кожуунуң Кара-Чыраа сумуңуңда Семис-оол, Чечек Ондарларын өг-бүлөсүн хамаарыштырып болур.

Семис-оол Октевич ба-за Чечек Чондак-олов-на-ның шээр малы 100 ажыг, хей сагып чүгүрүк, чыраа азыралыг, 10 баш кавалыг, саар икениң саны 20 чөкөн. Анык өг-бүлө үш уруг-луг.

Бо чайын оларын аалы Устүү-Ишкуниниң Ак-Дөң деп черге чайлаан. Олар бо чылын ол чайлаанда көчүгүт бижыг, чаа каяканы-даа тудуп, амдыралда болуп турар бүтү-ле таарыма чок чүдүлдөрдө камгалаанып (оор, үткөч), хары-салганы кошкатпайн турар. Келер кышка мал чөмө-

ге белеткел кылдыр бо хүнерде анык өг-бүлө өдүдө 28-28 тонна сизенин кезип белеткээ. Оларын чымыштыг ажалыңга ха-дунмаш, төрөлдери дуза-лажып турар. Оларын ам-даа сизен кезер шөлү бар. Техника кылдыр хол кады-ры болгаш аят дырбажын ажаллап турар. Мал чөмөжик артыкшылынын малга база малга чылдаар дуска орнал алыр согулаалыг.

Мал чөмөжик аңгыда бо чылын Семис-оол Ондар 20 га черде тарааны тараан. Күзүн оон 1 гада 15 центнер тараа-ның дүжүдүн алыр планың.

Күскү ажаалда үезинде ГАЗ-53 маркалыг машиназы белең, а комбайны хөдөлөйп алыр деп турар. Кылар-чаар мате-риал айттырып Семис-оол Октевичиниң дүвөртпейн турар. Чүте дие оң чазы-на чик өрөк-биле Саян артында тыптынын алган, курлавыр чөдөр. Ол черле алызында малга ынак, кара ажыла бердинген, амды-ралыңга кончуг кызымак кижик. Хостуг үелерин спорт-биле холбаштырып чорудурун ол анык-бүрү кожуу, респу-блика чөмөжик хөрөштөрдө чыда калбас, анык мөгө. Алыс боду спорт мастери.

Өг-бүлөдө бажыг найы-ралдык, күш-ажалга чөмөжик-кенирин, кол эезен херээ-жен кижинин ролу ойнаар болгай. Өгүн херээжен ээзи Чечек Ондар үш чаш уруун естүрүшөөн, малын саап,

божа-хойтпаан-даа тиң, ажы-төлүңгө витаминниң кеңер кылдыр бажыкың чанында ногааны, картошканы-даа естүрүп турар.

Хуу аамдыралыңдан аңгы-да Семис-оол Октевич Ондар Сүт-Хөл кожуунда кий даа малдык бирээзи. Ол Алдын, Устүү-Ишкуниниң болгаш Хөлдүң деңизсерин хары-лаар инспектор болуп ажаллап турар.

Даамал кижиниң ажылы чылдың кандыг-даа үезинде кончуг айылдык-даа, хары-салгалыг-даа дээрзин ол эгезинде-ле эскерип каан. Ажалдан келген үезинде эзөөс эвес четтегилчилерин илердеп, чөмөжик чокка өлүргөн өлүк-кежи хаавыр туткаш, чогуур органна-ры даамалдып, торгоалды-даа оонаган.

Инспектор кижиге, ылаң-

Ак халаттыг кижилер

ГОМЕОПАТИЯ — ХОРА ЧОК ЭМНЭЭШКИН

Чогаалдык езу-биле ажаллап, чурттап, үргүлчү динээшөөндө чорур кижилер турар. Ыдылгачтыг бирээзи бирги гомеопат эмчи Анна Охмеевна Кара-Тонгун дээрзин чоокта чаа билди.

Ол боду 1975 чылда Томск хоорайыңда эмчи институтун доозуп, “лечебное дело” деп тускай мергежилди чедиң аң, бүтүк аарыг кижилерин эмнээр нефролог эмчи боон ажаллап чораан. Ыччалза-даа антибиотиктер, анальгетиктер, калымаал гормоннар болгаш еске-даа “химиктиг” препараттар-биле эмнээшкын чорударга, аарыгын намдатып-даа турар болза, оон шуут үзе эмнээс, харын-даа кадык еске органнарга багай салдарлыг дээрзин аарыг кижилер боттары безин билер.

Дээди эртемниң нефролог эмчи Анна Охмеевна чадыл-чаан европейки медицина эске-даа кошкак тала-ларын кылдан-даа артыкка биш, бодунуң биш-мерге-жил, арга-дуржулганың дааныч алгаш, аарыг кижилерге төлөптуг дуза чөдирер дилээшкенин чорудуп эгелээ. 1990 чылда Кыдатка ике-биле эмнээшкын чорудар курсу, 1992 чылда Р. Фольд-дун чаа методу-биле эмнээш-кын чорудар курууңуң дооска-нын соонда, 1993 чылда Москвага гомеопатияның баштагы курууңуңа өөренип эгелээ. Ол бойдузуну мине-рационалдан оң-сиген, үнүш-теринден, дикриг организмне-ринден алдыңган бүтүмдөр-биле калган хенжиг дозалар-биле эмнээшкын чорудар ук чаа утпанышкыны оң аажок сонуургатакан. Алыс эмчи кижик болгаш ук эмнээшкын организмге бичик-даа хора-чугу эскерип, кижик бойдуз-туң төлү болгонда, ону бой-дустан алдыңган эмнээр-биле эмнээр эң дээштиг болурун дораан билген. Оон-на ук утпанышкында, чаа меди-цина эртемден салдымайн ону улам халдыр өөренип, гомеопатия эртеминиң, израил, грек, индий, украин шопаларын эрткен.

Вот дугайы Анна Охмеев-на 1993 чылда Кызыл хо-орайга ажаллап алганы “Дом-нашкын” деп гомеопатия төвүңү дугайында солун-лардан хей номчуң турдум. Алаа эмнөткөш, шуут эки-рээ, берге аарыгтыг турган кижилерин өөрүп четтирген материалдарың-даа хей ном-чугулаан мен. Ыччалза-даа бодум апаа улут-ла бузуревия өөрөгөн чадылым-биле

бичимде кемдээш, бүтүү аарып чорур бажымын ве-ропатолог, терапевт эмчлер-ге эмнөдүп турдум. Кандыг-даа УЗИ-лерге, рентген апа-раттарга тырттырга, баш ааа кадык боор, ол хирезинде баш ишти кургал турар түвө шыкаш кынып, дескинип, бичиң ажыг түвө чиримге бажымың кемдээш чериге дээр. Чамдыкка кылаштал бар чыткан черим утуп, сагы-майң туруп бээр, ориентир чидирер байдалым безин бар. Харын-даа кимеотер “Найи-рээ” безин ташылай туруп бээр турдум. Ол хирезинде ыңдыг үелерде утаан-медерел ааа: “Ам база мпаша бардым. Черле канчап барган кижик боор мен” — деп мунгарал боданыр турдум. Эмчилерге баарга, хоржок, бибес түвө-ни канчаар боор. Ол хөвээр өлүгүңе чурттаар ыйнаан деп шуудуңга кирген турдум.

Ыччалза-даа ук кемдээш-кын аажы-чаныма, харак-теримге багай салдарлыг, амдыралымга улут шалтык-тыг болуп чорудуру эскертпээ берген. Ыччаар чорудуру берге апарган.

Ычангаш арга-чааарда Анна Охмеевнаның аарыг кижилер хүлээп ал турары Кочетов кудумчуңуңда № 98 бажыңды 86 дугаар кварти-разыңга чөдө бердим. Алаа баштай мөңгө компьютерге диагностика кылды. Аарып чорур черлериниң часпайн тып аар болду. Оон Анна Охмеевна дыка хей айттыр-лар салган, харыларымны күчээлгилги кылдыңды. Оон “Пчелосава-1000”, “Ариика-200”, “Ариика-6” деп эмнээр бергеш, төндүр ишкеш, катап кээрин салаалдыңды.

Ол үш аагы эм бичиң долу

ышкаш борбак-борбак ак кадыг бүтүмдөрдө тургус-туңган, илг алаңга эргизип тургаш кыж, амданы база шуштунуңуң демей боорга элдесиптиң турган мен. Баштагы улаа ол эмнерин ижермеге, уйгун кээп, бажым аарып эгелээ. Ыччалза-даа эмчпичиң айтканын езуугаар ук эмнерин чөдирчип-ле тур-ду. Ол хирезинде бажым тү-лээр хөвээр. Херек чок түвө эвес бе аан дээш, эмнерин төндүр ишкеш соксал каан мен. Оон ол каш хонук иштиң-де ажал аайы-биле хоорайга маңлап чоруп турган, ааада дүндүгүр бодум, таным-тамызым улус-биле башта-танчы бээрими эскердим. Ол-ла ажал, амдырал дээш демексик, кижик-даа эскерер хире эвес саарлыкчылар безин мөңгө эргим шыкаш болду. Оон боданың чоруду-румга, бажым ишти чигеп, аажок чымчап келген болду. Ындыг түвө турбаан түвө.

Варбас түвө деп иштиң-леп алгаш турганым эмчин Анна Охмеевнага база катап баргаш, ук эскерлишкыңер дугайы чугааладым.

— Ол чүгө эгези-дир. Долузу-биле кадык алаарыңа чөдир ам-даа бичиң элек. Чүте дээрге силериниң бажыңар дыка хей чылдар иштинде бүдүү аарып чораан болгай. Бир эвес бичиң тургаш гомео-пат эмчиге барган турган болуңуңа, чалгыс эмнээш-кынден-ле кадык апарган турар ийик силер — деп бүтүрүлчү-биле чугаалааш, ижер-биле база эмнээр берди.

Оон эгелээш-ле гомеопа-тия дугайың хөлчөк сонуур-гаар оң дугайың хейни бил-ип алыр орадалжып эгеледим.

Гомеопатия дээрге аарыг кижини оң долгандыг турар хүрээлел-биле хары-лаа-зың, сагыш-сеткиңиң озагай байдалын, мага-бодунуң тургузуңуң шына-ры өөренип көрүп тургаш, бойдузун минералдарын, оң-сиген, үнүштөрдөн, дикриг организмне-ринден алдыңган бүтүмдөр-биле эмнээр медицина эрте-ми. Оон үндөүлөкчү Лейб-ниц университетинин приат-доценткиң, медицина эрте-мериниң доктору чораан немец эртемден Христиан Фридрих Самуэль Ганеман болуп.

Гомеопатия деп термин грек дылдан оочулдурган, “homoia” — домой, “patos” аарыг дээр, 1790 чылда Ганеман немец дилче англи эмчи Куленци “Лекарство-ведение” деп ажалын оочулду-руп олтура, кижик деп шытан кылган эмнел кижиниң организмине салдарының дугайында “хиин халымаар аарыгын эмнээр, ол хире-зинде кадык организмге ол-ла аарыгын демдектетир ты-мыштыр” деп чүдүлү ном-чаан. Оон соонда каш хонук иштинде ол хиин картандан алдыңган экстрактың чип, бодунуң кадык мага-бодуңа шөңсөн. Оон соонда ааа ма-дыры аарыгын үезинде шы-каш халымышкы тыптып кел-ген. Ол үдө хиин-биле ма-ды-ры аарыгын эмнөп турган. Оон соонда Ганеман: “Бир эвес кадык кижиниң мага-бо-дунга мадыры аарыгын да-тыктык демдектетир тыптыл-дыр” деп чүдүлү ном-чаан. Оон соонда каш хонук иштинде ол хиин картандан алдыңган экстрактың чип, бодунуң кадык мага-бод

* * *
 Угаан-сармыл
 даангынжым
 болуп чор сен
 Ундарал-даа,
 эргелел-даа
 кады чору.
 Дээрлерния
 дээди бедош
 шугурдээн
 Дээдлсег куш
 черин, чуртун
 калбазы дег,
 Эр-ле буттун
 чүдү-чүрээн
 тудуп алган
 Энерелдиг
 эргим, чассыг
 чоруур-дур сен.
 Аганахтың

ылак кызын хүнү бадры дилеп хүнээр. Чамдыкта Намзырайларын согааш дажыдег, чараш кызын таныр кыжлер кужактал эккеп бээр. Чанчываа угбайнын алгыс жызы кончут, ыт-шымзэньки уруунче "ужуга" бээр. Чамдыкта бичи кызын анай-хураган ышкаш "хөнен"-даа алган ораар-ла. Сагышка чияра Боду еендү ишти-биле тараш коорган, соктааш, шупту дүдөөдө, оорбаш.

даа шүлүкчүнү ей чок черг
"чемелевээн". Бедик ат
алдарны-даа экпел бербээн.
Ооң чогаалдын бөдүүн кы-
жилер — чон мага-ханды
номчуп, хөй кезиин ыр-
кылдыр хуулдуруп алга-
ырлажып чоруур. Оон арты
шаңнал-мактал турбас.

Белек СОРЖАК.

Дараазмына айтыргыч
база куталажылы. Ала-чурт-
тук Улут дайынынын соода
бистин республикага төртү-
түмөзүн-лаа болза, чепчи-
кычкы ахылчыл, чурттал

болгаш. Шың салууну
убликанын экономика-
культуразын хөгжүдө
ке кирген үлүсү үнөп
ш, ону республиканын
шаңналы Тыва Рес-
спубликанын орден-биле ша-
на сазалды, күзөп турар
үчкү мен. Солунуң хей
г номчукулупары мээ
зыны дөткөп дээрки-
рулун улут.
Константин КАНГАЙ,
солунуң номчу-
г, баянчы-чык.

АГАР САНЫБЫС: № 4070381040000010000 АКБ ОАО Банк "Тувакредит", Казыл ИНН-1701008468; көрс. ш. 30101810800000000729 БИК 048304729.

Солуя Россия Федерациясына Парламент болгаш массалык информация чөлөктеринин талазы-биге түрүндүлүшүнүн чөйрүсүндө азия контроль болгаш бүтүктөлүш Тизме деңгээри эргелетиле бүтүктөлүш.

Бүтүктөлүш кран дугурамы: Т-00007. ТР-ини парлыкта болгаш информация күрүмөтөндөң типологиялык парлыа азыл, Шегинис-Крөгөңсө, 1).

Солуя парлыктаңын материалдарын авторларын болгаш редакциянын куружу-бизе түшпөй баш болур. Чөйрө сарыын болгаш еске-лаа фактылар, ридикаттарын дзын автор болгаш карылаар.